PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA BILIMLARNI BAHOLASH AGENTLIGI TALABLARI ASOSIDA ESSE YOZISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Boboxonova Malohat Abdiraxmatovna
Surxondaryo viloyati, Sho‘rchi tumani 62-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabining ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Sho‘rchi, O‘zbekiston
https://doi.org/10.5281/zenodo.21625980

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablari yuqori sinflarida o‘quvchilarning esse yozish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari tadqiq etilgan. Mazkur tadqiqot ishi O‘zbekiston Respublikasi Bilimlarni baholash agentligi (UzBMB) tomonidan milliy sertifikat imtihonlariga qo‘yilgan zamonaviy talablar va amaldagi yangi avlod ona tili darsliklari mazmuni bilan muvofiqlashtirilgan. Maqolada maktab o‘quvchilarida mantiqiy izchillik, mustaqil dalillash va yozma muloqot madaniyatini shakllantirish bosqichlari normativ hujjatlar doirasida tahlil qilingan. Dars jarayonida amaliy andozalar, kartochkalar bilan ishlash va hamkorlikda o‘qitish tizimining esse o‘rgatish samaradorligiga ta’siri yoritilib, o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: esse metodikasi, Bilimlarni baholash agentligi, ona tili darsliklari, milliy sertifikat, mantiqiy dalillash, maktab ta’limi, yozma nutq, baholash mezonlari, interaktiv metodlar.

Abstract: This article examines the development of essay writing skills among senior students in secondary schools. The study aligns with the current requirements set for national certificates by the Knowledge Assessment Agency of the Republic of Uzbekistan (UzBMB) and the content of the new-generation mother tongue textbooks. The stages of forming logical consistency, independent argumentation, and written communication culture in school students are analyzed within the framework of official educational standards. The impact of using practical templates, working with flashcards, and cooperative learning systems on the effectiveness of teaching essay writing is highlighted, and methodological recommendations for teachers are developed.
Keywords: essay methodology, Knowledge Assessment Agency, mother tongue textbooks, national certificate, logical argumentation, school education, written speech, assessment criteria, interactive methods.

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы формирования навыков написания эссе у учащихся старших классов общеобразовательных школ. Исследование скоординировано с современными требованиями, предъявляемыми к экзаменам на получение национального сертификата Агентством по оценке знаний Республики Узбекистан (UzBMB), и содержанием действующих учебников родного языка нового поколения. В рамках официальных образовательных стандартов проанализированы этапы формирования у школьников логической последовательности, самостоятельной аргументации и культуры письменной речи. Освещено влияние использования практических шаблонов, работы с карточками и систем совместного обучения на эффективность обучения написанию эссе, а также разработаны методические рекомендации для учителей.
Ключевые слова: методика эссе, Агентство по оценке знаний, учебники родного языка, национальный сертификат, логическая аргументация, школьное образование, письменная речь.

1. KIRISH

1.1. Muammoning lingvodidaktik va ijtimoiy-pedagogik dolzarbligi

O‘zbekiston Respublikasining maktab ta’lim tizimida keyingi yillarda amalga oshirilayotgan tub islohotlar va yangi Milliy o‘quv dasturining amaliyotga tatbiq etilishi ona tili fanini o‘qitish metodikasini bosqichma-bosqich yangilashni talab etmoqda. Uzoq yillar davomida ona tili ta’limida mavjud bo‘lgan, o‘quvchilarga til qoidalari, grammatik tahlillar va quruq nazariyani mexanik yodlatishga qaratilgan an’anaviy yondashuv o‘z o‘rnini xalqaro standartlarga mos keladigan kompetensiyaviy paradigmaga bo‘shatib berdi. Bugungi kunda ona tili fanining pirovard maqsadi o‘quvchining nutqiy faoliyat turlarini (tinglab tushunish, o‘qib tushunish, og‘zaki nutq va yozma nutq) mutanosib ravishda rivojlantirish hamda ularda mustaqil, mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir (Mengliyev, 2022, 5-b.). [2]

Yozma nutq faoliyatining eng oliy va murakkab shakllaridan biri bo‘lgan esse o‘quvchining nafaqat lisoniy savodxonligini, balki uning dunyoqarashini, intellektual salohiyatini va ijtimoiy-madaniy hodisalarga bo‘lgan shaxsiy munosabatini tizimli ifodalash imkonini beruvchi unikal pedagogik vositadir. Xalqaro PISA (Programme for International Student Assessment) kabi o‘quvchilar yutuqlarini baholash dasturlari metodologiyasida ham aynan matn tarkibini tahlil qilish, undagi muammoli vaziyatlarni aniqlash va ularga nisbatan asoslantirilgan shaxsiy yozma fikr (argumentativ munosabat) bildirish ko‘nikmalari markaziy o‘ringa qo‘yiladi (OECD, 2023). Shu bois, umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yuqori sinflarida o‘quvchilarni tizimli ravishda esse yozishga o‘rgatish milliy ta’lim sifatini xalqaro darajaga ko‘tarishning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. [4]

1.2. Bilimlarni baholash agentligi talablari va uning konseptual tahlili

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Bilimlarni baholash agentligi (UzBMB) tomonidan ona tili va adabiyot fani bo‘yicha milliy sertifikat tizimining joriy etilishi hamda oliy ta’lim muassasalariga kirish imtihonlariga yozma ish (esse) komponentining kiritilishi umumiy o‘rta ta’lim muassasalari zimmasiga ulkan mas’uliyat yukladi. Agentlik tomonidan qabul qilingan rasmiy normativ hujjatlar va yo‘riqnomalarga muvofiq, eseni baholashda oldingi davrlarda mavjud bo‘lgan sun’iy to‘siqlar, qoliplar va formalistik yondashuvlar butunlay bekor qilindi. Masalan, eseda majburiy ravishda muayyan miqdordagi daho shaxslarning hikmatli so‘zlarini keltirish yoki so‘zlar sonini sun’iy ravishda sanash orqali bahoni pasaytirish kabi me’yorlardan voz kechildi (UzBMB, 2025, 2-b.). [1]

UzBMB baholash tizimining konseptual asosi — bu o‘quvchining erkin va mantiqiy fikrlashidir. Mazkur tizimda o‘quvchining yozma ishi jami 24 ballik shkala asosida, mutlaqo anonim va raqamlashtirilgan ekspertiza yordamida baholanadi (UzBMB, 2025, 1-b.). Baholash mezonlarining kompozitsion yadrosini matnning mazmuni, uning tarkibiy qismlari (kirish, asosiy qism, xulosa) o‘rtasidagi izchil mantiqiy aloqa hamda imlo-uslubiy me’yorlarga qat’iy rioya qilinishi tashkil etadi. Shunga qaramay, umumiy maktab bitiruvchilarining yozma ishlari monitoring qilinganda, ko‘plab o‘quvchilarning berilgan mavzuni tahlil qilish o‘rniga umumiy gaplar yozishi, abzaslar o‘rtasidagi mantiqiy aloqani uzib qo‘yishi va o‘z fikrini faktlar bilan dalillay olmasligi ko‘rinadi. Bu esa darsliklardagi metodika bilan real baholash mezonlari o‘rtasida integratsiyani kuchaytirish zarurligini isbotlaydi. [1]

1.3. Amaldagi yangi avlod "Ona tili" darsliklarining esse o‘rgatishdagi imkoniyatlari

Vazirlik tomonidan tasdiqlangan va hozirgi kunda umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinfida amalda qo‘llanilayotgan amaldagi "Ona tili" darsligi kompetensiyaviy yondashuvga to‘liq asoslangan bo‘lib, unda lisoniy qoidalar o‘rniga bevosita nutq uslublari va janrlar o‘rgatiladi. Mazkur darslikning mundarija tizimida birinchi marta xronologik tartibda **"muhabbatga yondosh argumentli esse"** rukni alohida o‘quv moduli sifatida kiritilgan (Mengliyev, 2022, 2-b.). Darslik

talablariga ko‘ra, matn ustida ishlash, uni kengaytirish yoki ixchamlashtirib qayta yozish orqali esse yaratish ko‘nikmalari tizimli o‘rgatiladi (Mengliyev, 2022, 60-b.). [2, 3]

Biroq, metodik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, darsliklarda berilgan topshiriqlar ko‘p hollarda dars vaqti cheklanganligi (45 daqiqa) sababli o‘qituvchilar tomonidan to‘liq yakuniga yetkazilmaydi yoki bolalarga esening ichki qurilish mexanizmi (mantiqiy andozalari) sodda tilda yetkazib berilmaydi. O‘quvchi darslikdagi matnni o‘qiydi, lekin xuddi shu formatdagi yangi matnni (esseni) o‘zi mustaqil yaratishga kelganda kognitiv qiyinchiliklarga duch keladi. Shuning uchun darslik imkoniyatlarini UzBMB baholash talablari bilan sintez qilgan holda, maktab sharoitiga moslashtirilgan maxsus lingvodidaktik texnologiyalarni ishlab chiqish bugungi pedagogik amaliyotning muhim ehtiyojidir.

2. TADQIQOT OBYEKTI VA QO‘LLANILGAN METODLAR

2.1. Tadqiqot obyekti va eksperimental baza

Mazkur tadqiqot ishining amaliy obyekti sifatida Surxondaryo viloyati Sho‘rchi tumanidagi 62-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabining 10–11-sinf o‘quvchilari ishtirokidagi ona tili darslari va ushbu muassasada tashkil etilgan amaliy mashg‘ulotlar jarayoni belgilandi. Tadqiqot doirasida o‘quvchilarning yozma nutq tabiati, xususan, Bilimlarni baholash agentligi (UzBMB) mezonlariga muvofiq argumentativ matn (esse) yaratish dinamikasi, ularda yuzaga keladigan leksik-stilistik hamda mantiqiy-tarkibiy qiyinchiliklar ilmiy tahlil obyekti qilib olindi. Eksperimental izlanishlar maktab o‘quv dasturiga to‘liq mos holda, amaldagi darslik materiallari integratsiyasida olib borildi.

2.2. Qo‘llanilgan ilmiy va pedagogik metodlar

Tadqiqot maqsadlariga erishish, olingan ilmiy xulosalarning metodologik ob’ektivligi va haqqoniyligini ta’minlash uchun quyidagi pedagogik hamda lingvistik metodlar majmuidan foydalanildi:

- **Komparativ (qiyosiy-metodik) tahlil metodi:** Bilimlarni baholash agentligining rasmiy "Yozma ishni baholash mezonlari yo‘riqnomasi" bilan umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinf "Ona tili" darsligida berilgan esse topshiriqlarining konseptual tizimi qiyoslanib, ularning muvofiqlik va farqlanish jihatlari aniqlandi. [1, 2]
- **Pedagogik kuzatuv va ssenariyli monitoring:** Dars jarayonida o‘quvchilarning darslikdagi matnli materiallar hamda maxsus mantiqiy kartochkalar bilan ishlash faolligi sinchiklab kuzatildi. Ularning fikrni dalillash hamda raddiya (kontrargument) zanjirini qurish jarayonidagi kognitiv harakatlari tahlil etildi.
- **Matniy-konstruktiv modellashtirish metodi:** Esening uch qismli an’anaviy superstrukturasini (kirish, asosiy qism, xulosa) maktab o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos holda soddalashtirilgan vizual jadvallar va mantiqiy andozalar ko‘rinishida shakllantirish ishlari amalga oshirildi (Ziyodova, 2006, 45-b.). [5]
- **Miqdoriy va va sifat tahlili metodi:** O‘quvchilar yozgan eselarning matn qurilishi UzBMB tomonidan belgilangan 24 ballik tizim talablari (kontent, struktura, savodxonlik) va tipik xatolar klassifikatsiyasi tahlil etildi. [1]

3. MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR TAHLILI

3.1. Jahon lingvodidaktikasida matn yaratish va esse metodikasining o‘rganilishi

Yozma diskursni shakllantirish, o‘quvchining yozish orqali aqliy va tanqidiy salohiyatini o‘stirish masalalari jahon lingvodidaktikasida uzoq yillik ilmiy asosga ega. G‘arb pedagogikasida J. Bean o‘zining ilmiy tadqiqotlarida yozish jarayonini shunchaki mexanik dars amaliyoti emas, balki o‘quvchining kognitiv (aqliy) rivojlanishi, axborotni filtrlash va shaxsiy dunyoqarashini shakllantirishning eng oliy shakli sifatida asoslagan (Bean, 2021).

L. Flower va J.R. Hayes tomonidan taklif etilgan "Yozish jarayonining kognitiv nazariyasi" (A Cognitive Process Theory of Writing) doirasida inson miyasining matn yaratish vaqtida bajaradigan uchta asosiy kognitiv operatsiyasi: rejalashtirish (planning), matnni lisoniy shakllantirish (translating)

hamda tahrirlash (reviewing) bosqichlari ilmiy tahlil qilingan (Flower & Hayes, 2016). Mazkur nazariya maktab o‘quvchilariga eseni bosqichma-bosqich, tizimli o‘rgatish zarurligini isbotlaydi.

Rossiyalik taniqli metodist olima E.S. Antonova ona tili ta’limida kommunikativ-faoliyatli yondashuvni ilgari surib, darslarda o‘quvchilarning til qoidalarini amaliy nutqiy muloqot va real hayotiy vaziyatlar (matn interpretatsiyasi) orqali o‘zlashtirishi samarali ekanligini ta’kidlaydi (Antonova, 2019). Bu yondashuv eseni quruq qoliplardan va majburiy shablonlardan chiqarib, o‘quvchining erkin sub’ektiv muloqot shakliga keltirishga xizmat qiladi.

3.2. O‘zbekiston metodika fanida matn ijodkorligi va darsliklar konsepsiyasi

O‘zbekistonlik metodist olimlardan G‘. Hamroyev ona tili ta’limini tubdan isloh qilish, uning lingvodidaktik asoslarini takomillashtirish hamda darslarda modulli o‘qitish texnologiyalaridan foydalanish yuzasidan o‘ziga xos metodik tizim yaratgan (Hamroyev, 2023). Olim darsliklarda blok-modulli va tizimli yondashuvlar vositasida yangi mavzu bayonini bosqichma-bosqich bloklarga tayanib tushuntirish prinsiplarini taklif etadi. [6]

K. Mavlonova esa umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yangi ona tili darsliklarida xalqaro baholash mezonlari (PISA) hamda milliy talablar asosida o‘quvchilarning matn ustida tahlil olib borish, uning mantiqiy-semantik yaxlitligini aniqlash va o‘quvchilarning matn yaratish mahoratini kengaytirib borish metodikasini tizimlashtirgan (To‘xliyev, Shamsiyeva, Ziyodova, 2006, 30-b.). [7]

Biroq shunga qaramay, Bilimlarni baholash agentligining (UzBMB) eng so‘nggi talablariga muvofiq, maktab amaliyotida darslik topshiriqlarini baholash mezonlari bilan sinxronlashtirish, dars vaqtida o‘quvchilarning argumentativ fikrlash ko‘nikmalarini mantiqiy kartochkalar va darsliklar yordamida shakllantirish mexanizmlari alohida amaliy tadqiqot talab etadi. [1]

4. MUHOKAMA VA OLINGAN NATIJALAR

4.1. Bilimlarni baholash agentligi (UzBMB) baholash tizimining mezonli tahlili

O‘zbekiston Respublikasi Bilimlarni baholash agentligi (UzBMB) tomonidan milliy sertifikat va yakuniy davlat attestatsiyasi doirasida joriy etilgan yozma ish (esse) komponenti o‘quvchining erkin fikrlashi, lisoniy madaniyati hamda mantiqiy intellektini baholashga xizmat qiladi. Agentlikning rasmiy normativ-metodik qo‘llanmalariga muvofiq, taqdim etilgan esse jami **24 ball** bilan baholanib, u keyinchalik umumiy ballar shkalasiga konvertatsiya qilinadi (UzBMB, 2025, 2-b.).

Ushbu 24 ball uchta teng neytral analitik mezonlar blokiga taqsimlangan bo‘lib, tekshiruv jarayoni sub’ektivlikdan xoli tarzda, anonim tahlil asosida amalga oshiriladi:

1. **Mazmun va muammoning ochilishi (0–8 ball):** Mazkur mezon doirasida o‘quvchining berilgan ijodiy-ijtimoiy yoki ilmiy-falsafiy mavzuni qanchalik to‘g‘ri va chuqur anglaganligi baholanadi. O‘quvchi mavzudan chetlashib ketmasligi, ilgari surilgan muammoning mohiyatini ochib bera olishi va fikrni faqat umumiy so‘zlar bilan emas, balki aniq mavzu doirasida rivojlantirishi shart.

2. **Struktura, mantiq va kompozitsiya (0–8 ball):** Bu blokda matnning arxitektonikasi tekshiriladi. Matn tarkibida kirish qismi, aniq shakllantirilgan shaxsiy tezis, dalillar hamda xulosaning mantiqiy va uzviy bog‘liqligi talab etiladi. Har bir yangi mikromavzu alohida abzasga ajratilishi, gaplar hamda xatboshilar o‘rtasida mantiqiy-semantik va grammatik bog‘lovchi vositalar to‘g‘ri qo‘llanilishi lozim (Ziyodova, 2006, 68-b.).

3. **Lisoniy kompetensiya va savodxonlik (0–8 ball):** Ushbu mezonda o‘quvchining o‘zbek adabiy tili me’yorlariga (imlo, punktuatsiya, uslub va grammatika) rioya qilish darajasi aniqlanadi. Matnda taftologiyaga, uslubiy g‘alizliklarga va ortografik xatolarga yo‘l qo‘yilmasligi, sintaktik qurilmalarning rang-barangligi va so‘z boyligining kengligi inobatga olinadi.

Normativ cheklov: UzBMB rasmiy talablariga ko‘ra, agar olingan yozma ish hajmi **100 ta so‘zdan kam bo‘lsa**, esse tekshiruvga qabul qilinmaydi va talabgorga avtomatik ravishda jami **2 ball** (yoki butunlay yozilmagan taqdirda **0 ball**) rasmiylashtiriladi (UzBMB, 2025, 3-b.). Mazkur normativ talab o‘quvchidan dars davomida vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va fikrni optimal hajmda (odatda 150–250 so‘z atrofida) tizimlashtirish ko‘nikmasini talab qiladi.

4.2. Sho‘rchi tumanidagi 62-maktab tajribasida esse darslarining tashkil etilishi

Surxondaryo viloyati Sho‘rchi tumanidagi 62-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabida yuqori sinf o‘quvchilarining esse yozish ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar darslik imkoniyatlari hamda zamonaviy AKT resurslari sintezida tashkil etildi. Dars jarayonida an’anaviy qoliplardan qochish va o‘quvchilarda real muloqot muhitini yaratish maqsadida hamkorlikda o‘qitish (cooperative learning) texnologiyasi amaliyotga tatbiq etildi.

O‘quvchilar dars doirasida kichik ijodiy jamoalarga ajratilib, dastlab mavzuning lingvistik va semantik tahlili ustida ish olib bordilar. Quyida mazkur muassasada tashkil etilgan dars jarayonlarining o‘ziga xos bosqichlari vizual aks ettirilgan (1-rasm va 2-rasm).

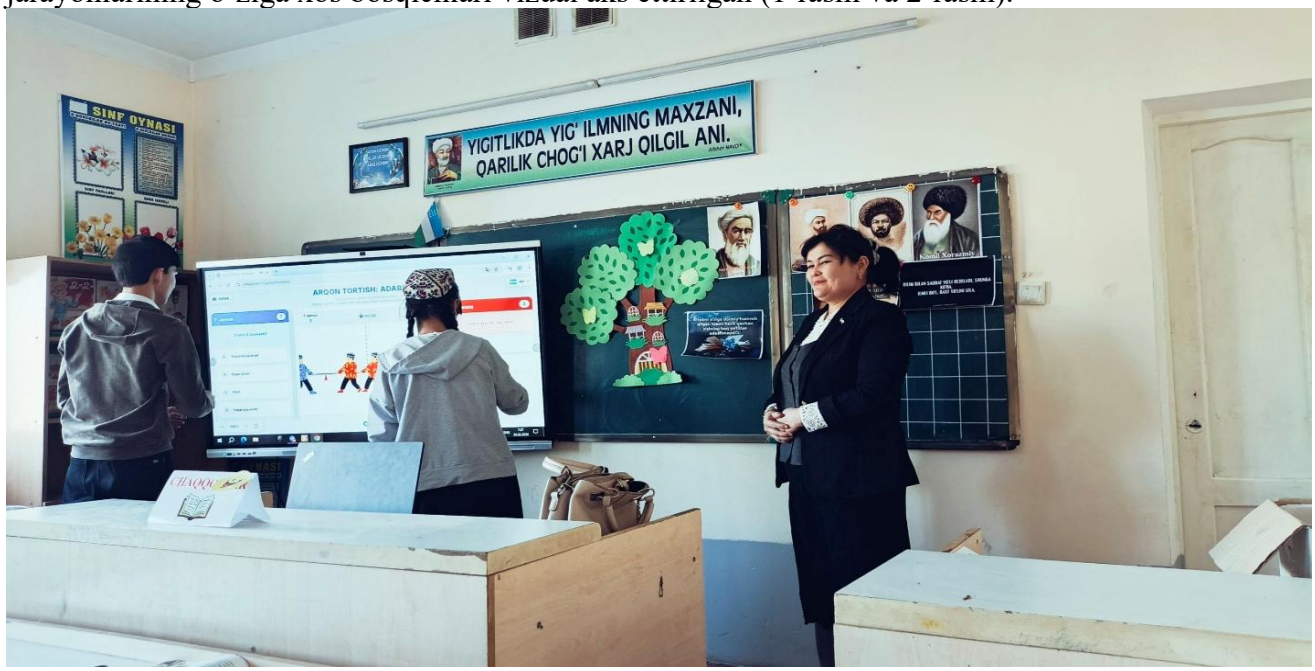

1-rasm. Sho‘rchi tumanidagi 62-sonli maktabda multimedia va axborot texnologiyalari (smart-doska) yordamida esse tuzilishini vizual namoyish etish jarayoni.

1-rasmda aks etganidek, darsning dastlabki kognitiv bosqichida raqamli texnologiyalar va elektron taqdimotlardan foydalanildi. O‘qituvchi boshchiligida smart-doskada essening tarkibiy elementlari, ya’ni kirish, asosiy tezis va dalillar zanjirining mantiqiy tuzilishi grafik ko‘rinishda ko‘rsatib berildi. Bu usul o‘quvchilarga matnning ichki arxitektonikasini ko‘rish orqali mantiqiy chalkashliklarning oldini olish imkonini beradi.

Darsning navbatdagi interaktiv-amaliy bosqichida o‘quvchilar mustaqil fikrlash va kartochkalar yordamida matn modellarini yaratish jarayoniga o‘tdilar (2-rasm).

2-rasm. O‘quvchilarning tarqatma mantiqiy kartochkalar va tezislar andozalari yordamida esse rejasini va dalillar zanjirini amaliy shakllantirish jarayoni.

2-rasmda ko‘rinib turganidek, dars xonasida o‘qituvchi o‘quvchilar bilan bevosita muloqot tizimini yo‘lga qo‘ygan. Parta ustida tarqatilgan maxsus mantiqiy kartochkalarda esse mavzusiga doir tayyor dalillar (argumentlar) hamda ularga qarshi raddiyalar (kontrargumentlar) qismlarga bo‘lingan holda aks etgan. O‘quvchilar jamoada ushbu kartochkalarni mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirib, matnning karkasini tuzadilar. Bunday interaktiv-kinestetik yondashuv o‘quvchilarda taftologiyaga (so‘z va fikr takroriga) yo‘l qo‘ymaslik, fikrni qisqa, lo'nda va ta'sirchan ifodalash ko‘nikmasini shakllantiradi (Yo‘ldoshev va Usmonov, 2018, 114-b.).

4.3. Amaldagi darsliklar asosida esse strukturasini modellashtirish

10-sinf "Ona tili" darsligida berilgan "Matn ijodkorligi" mavzulari va UzBMB talablari tahlil qilinib, o‘quvchilar yozma ish davomida adashib ketmasliklari uchun quyidagi mantiqiy-tarkibiy andoza (1-jadval) ishlab chiqildi va mashg‘ulotlarga tatbiq etildi.

1-jadval. Esse matnini shakllantirishning mantiqiy-tarkibiy andozasi

Esse tarkibiy qismlari	Funktsional-semantik vazifasi	O‘quvchi bajaradigan nutqiy-kognitiv amallar
1. Kirish (Introduction)	Mavzuning dolzarbligini ochish, muammoni qo‘yish va shaxsiy **Tezis**ni shakllantirish.	Berilgan mavzuni o‘z so‘zlari bilan qayta ifodalash (parafraz), muammoga doir shaxsiy nuqtayi nazarni aniq va tushunarli bayon etish.
2. Asosiy qism (Body)	Ilgari surilgan tezisni hayotiy, ilmiy-tarixiy va statistik **Dalillar** bilan asoslash.	Kamida 2 ta kuchli va bir-birini takrorlamaydigan argument keltirish. Har bir yangi dalilni alohida xatboshidan (abzas)

		boshlash.
3. Xulosa (Conclusion)	Bildirilgan argumentlarni lingvistik va mantiqiy jihatdan yakunlash.	Tezisni yangicha sintaktik qurilmada qayta ta'kidlash, mavzu yuzasidan yakuniy yechim yoki chaqiriqni yozish.

Ushbu tizimli lingvodidaktik modelning maktab tajribasida qo'llanilishi shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar yozma nutqda qat'iy izchillikka amal qila boshlaydilar. Ayniqsa, 10-sinf "Ona tili" darsligidagi "Nutqiy ta'sirchanlik va mantiq" bobida keltirilgan qoidalar amaliyotga to'liq bog'landi (Mengliyev, 2022, 45-b.). O'quvchilar matnda shunchaki hissiyotga berilmasdan, ob'ektiv faktlar va mantiqiy andozalar (1-jadval) yordamida matn yaratish mahoratini namoyish etdilar.

5. XULOSA VA TAVSIYALAR

5.1. Tadqiqotning yakuniy xulosalari

Umumiy o'rta ta'lim maktablari yuqori sinflarida ona tili darslarining samaradorligini oshirish hamda o'quvchilarning yozma nutq kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy lingvodidaktikaning strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Olib borilgan ilmiy-metodik tahlillar hamda pedagogik kuzatuvlar jarayoni ko'rsatadiki, o'quvchilarni tizimli ravishda esse yozishga o'rgatish ularning kognitiv salohiyatini va tanqidiy fikrlash doirasini kengaytirish bilan bevosita bog'liqdir. Bilimlarni baholash agentligi (UzBMB) tomonidan milliy sertifikat va yakuniy imtihonlar tarkibiga kiritilgan esse topshiriqlari talablarini amaldagi yangi avlod darsliklari konsepsiyasi bilan integratsiya qilish ta'lim sifatini ta'minlashning fundamental asosi bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida quyidagi muhim lingvodidaktik xulosalarga kelindi:

1. O'quvchilarning esse yozish jarayonidagi tipik xatolari va matndagi fikriy takrorlanishlar (taftologiya) ko'p hollarda matn tuzishning dastlabki kognitiv bosqichi — rejalashtirish va mantiqiy andozalarni to'g'ri shakllantira olmaslik oqibatida yuzaga keladi.

2. Dars jarayonida multimedia vositalari, xususan smart-doska imkoniyatlaridan keng foydalanish hamda darslarni vizuallashtirish o'quvchilarning matn strukturasi (kirish, tezis, dalillar, xulosa) haqidagi tasavvurlarini aniq shakllantirishda yuqori samara beradi.

3. Parta ustida mantiqiy tarqatma kartochkalar va tezislar andozalari yordamida kichik guruhlarda hamkorlikda ishlash metodikasi o'quvchilarni fikrlarni dalillashga, boshqalarning nuqtayi nazarini tahlil qilishga hamda o'z munosabatini adabiy til me'yorlari doirasida xatosiz rasmiylashtirishga o'rgatishda yuksak samaradorlik ko'rsatadi (Yo'ldoshev va Usmonov, 2018, 115-b.).

5.2. O'qituvchilar va metodistlar uchun amaliy tavsiyalar

Tadqiqot davomida shakllantirilgan va sinovdan o'tkazilgan lingvodidaktik texnologiyalar asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi sifatida quyidagi amaliy tavsiyalar majmuasini taklif etaman:

- Ona tili darslarida haftada kamida bir marotaba o'quvchilarning yozma nutqini o'stirishga qaratilgan mikromashqlarni (kichik tezislar tuzish, argumentlarni saralash) tizimli yo'lga qo'yish lozim.
- Darsliklarda berilgan "Matn ustida ishlash" va "Esse yozamiz" ruknlari doirasidagi topshiriqlarni bajarishda UzBMB tomonidan belgilangan rasmiy 24 ballik mezonlar tizimini (mazmun, struktura, savodxonlik) o'quvchilarga sodda va tushunarli tilda tushuntirib borish maqsadga muvofiqdir.
- O'quvchilarning matn yaratish malakasini faollashtirish uchun dars xonalarida erkin muloqot va akademik bahs muhitini yaratuvchi hamkorlikda o'qitish modellaridan, mantiqiy andozalar (1-jadval) hamda tarqatma kartochkalar uslubidan muntazam foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Antonova, E. S. Metodika prepodavaniya russkogo yazika: kommunikativno-deyatelnostniy podxod. Moskva: Akademiya, 2019. 422 c.
2. Bean, J. C. Engaging Ideas: The Professor's Guide to Integrating Writing, Critical Thinking, and Active Learning in the Classroom. 3rd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2021. 384 p.
3. Flower, L., Hayes, J. R. A Cognitive Process Theory of Writing. *College Composition and Communication*. 2016, vol. 32, no. 4, pp. 365-387.
4. Hamroyev, g‘. H. Ona tili ta’limida modulli o‘qitish texnologiyasi. Toshkent: @zbook nashriyoti, 2023. 180 b.
5. Mengliyev, B. R. va boshq. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinfi uchun "Ona tili" darsligi. Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. 160 b.
6. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023. 240 p.
7. To‘xliyev, B., Shamsiyeva, M., Ziyodova, T. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. 320 b.
8. UzBMB. Yozma ish (esse) topshiriqlarini baholash mezonlari bo‘yicha metodik yo‘riqnoma. Toshkent: Bilimlarni baholash agentligi matbuot xizmati, 2025. 48 b.
9. Yo‘ldoshev, J. g‘., Usmonov, S. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. 210 b.
10. Ziyodova, T. O‘quvchilarning matn yaratish malakasini shakllantirish. Toshkent: Ma’naviyat, 2006. 144 b.

[1] https://uzbmb.uz
[2] https://www.scribd.com
[3] https://www.scribd.com
[4] https://tadqiqotlar.uz
[5] https://www.researchgate.net
[6] https://zenodo.org
[7] https://www.scribd.com